

OKTATÁS FINANSZÍROZÁS

A közoktatás finanszírozásának reformja

A rendszerváltás után kialakult iskolafenntartási szisztéma arra épült, hogy bár az állam előírja, hogy milyen szolgáltatást kell nyújtani az iskolákban, vagy mennyi bért kell adni a pedagógusoknak, de mindezt az iskolafenntartók – jellemzően az önkormányzatok – voltak a felelősek. Az önkormányzatok különböző jövedelemtermelő képessége miatt viszont jelentős különbségek alakultak ki az egy tanulóra jutó oktatási ráfordítások miatt. A 2006 és 2010 közötti időszak pénzelvonásai miatt sok helyen egyszerűen képtelenek voltak ellátni az iskola-fenntartási feladataikat.

A helyzetet súlyosbította a kistelepülések demográfiai helyzete. Bár a fejkvóta, bevezetésekor az esélyegyenlőségre való törekvést fejezte ki, a kistelepüléseken egyre inkább a válság eszkalációjához vezetett. A kis létszámú iskolákban ugyanis a fajlagos (egy tanulóra jutó) költségek jóval magasabbak, mint a nagyokban. A felső tagozaton teljes választékban ki kell építeni a szaktanári gárdát, ami óriási fix költséget jelent. Az elmúlt években, a finanszírozás ellehetetlenülése miatt, egyre több önkormányzat döntött úgy, hogy szomszéd községgel közösen tartanak fenn általános iskolát vagy felső tagozatot.

Nem véletlen, hogy a II. Orbán-kormány által megfogalmazott Széll Kálmán-terv leszögezi: *„Az oktatás színvonala nem függhet az önkormányzatok helyzetétől és eseti döntéseitől, az államnak vissza kell térnie az oktatás világába”*. Ennek megfelelően 2013-tól az addigi normatív alapú finanszírozást a **feladatfinanszírozás** váltotta fel. Ez azt jelenti, hogy a közoktatási intézmények a pedagógusok és az iskolákban dolgozók bérét az államtól kapják meg. Vagyis a tanárok ezentúl minden esetben a központi költségvetésből kapják a fizetésüket. Az épületek fenntartását, a taneszközök beszerzését és más költségeket kiegészítő támogatás formájában pedig a fenntartók biztosítják. A pedagógusbéreket a nem állami vagy önkormányzati fenntartású iskolák – például az alternatív, alapítványi vagy egyházi iskolák – is megkapják az államtól, további támogatásra azonban csak az oktatásért felelős miniszterrel kötött közoktatási megállapodás alapján jogosultak.

2013-tól a köznevelési törvény értelmében a köznevelési intézmények fenntartója a Klebersberg Intézményfenntartó Központ (Klik). A gazdálkodás mellett szakmai centralizáció is zajlik. Az állam szerepe megerősödik az iskolavezetők kinevezésében, a kerettantervek létrehozásában, a pedagógusok ellenőrzésében, a tartalmi szabályozásban és a tankönyvterjesztésben is. A kormányzat célja ezzel az egységesítés: lehetőleg minden gyermek, minden állami iskolában ugyanazt kapja.

2012. szeptember 1-jétől új közoktatási törvény lépett életbe, melyben az oktatási kötelezettség korhatárát 18-ról 15 évre csökkentették. Így felkínálják a fiataloknak és a szülőknek is a döntés jogát: továbbtanul-e a gyermek, vagy beáll a munkavállalók sorába.

2013 szeptemberében életbe lépett pedagógus életpálya modell értelmében új bértábla került bevezetésre. Noha eddig is egységes bértábla érvényesült, a fizetések igen nagy szórást mutattak. A fenntartótól függött ugyanis, hogyan díjazta a túlórákat, kifizette-e egyáltalán, biztosított-e cafeteriát, s milyen extra juttatásokat tervezett be a költségvetésébe. Az Emberi Erőforrások Minisztériumának (Emmi) felmérése szerint a jó anyagi helyzetben lévő településeken havi 50-70 ezer, kivételes esetben, speciális pótlékokkal akár 100 ezer forinttal is többet fizettek a pedagógusoknak, mint amennyit hasonló munkáért az elmaradottabb térségekben tanítók kaptak.

Az új bértábla ezt az aránytalanságot igyekszik kiküszöbölni. Fontos eleme a minősítés, amellyel más kategóriába léphet a pedagógus, kiemeltebb fizetéssel. A rendszer célja, hogy racionálisabbá, átláthatóbbá és kiszámíthatóbbá tegye a pedagógus életpályát. A több tucatnyi pótlékból az új rendszerben hét maradt meg.

Ilyenek a vezetői pótlék, az osztályfőnöki, illetve a munkaközösség-vezetői pótlék, amelyek a kormány szerint tényleges többletmunkáért járnak.

8.1. A felsőoktatás finanszírozása

A felsőoktatás sajátosságai

A felsőoktatásban a legtöbb országban a költségvetési források mellett a magánforrások szerepe is jelentős. A felsőoktatási tandíjfizetéssel kapcsolatban két ellentétes álláspont alakult ki. Az egyik szerint a felsőoktatást, a közoktatáshoz hasonlóan, lényegében közjóságnak kell tekinteni, és ezért mindenki számára biztosítani kell a tandíjmentes hozzáférést. A másik álláspont szerint igaz ugyan, hogy a felsőoktatásnak is vannak hozamai az egész közösség számára, de olyan jószágról van szó, amely jelentős egyéni haszonnal jár, ezért az egyéni teherviselés, (pl. a tandíjfizetés) mindenképpen indokolt. A felsőoktatás hozamait kevésbé tekintik helyi jelentőségűnek, mint a közoktatásét, ezért a támogatásokat rendszerint a központi költségvetésből eszközlik. (Varga, 1998)

A felsőoktatás számos alapvető jellemzőjében eltér a közoktatástól. A legalapvetőbb különbségek a következők:

- *tanulók önkéntessége*: míg a közoktatásban való részvétel meghatározott életkorig kötelező, addig a felsőoktatásba senkit nem 'kényszerít bele' az állam – a főiskolai és egyetemi tanulmányok szabad választás eredményei.
- *nem korhoz kötött tanulmányok*: míg a közoktatásban résztvevő fiatalok 6-7 éves koruktól 15 éves korukig tankötelesek, a felsőoktatás az érettségi megszerzését követően kezdődhet meg, ami az alsó határt jelöli ki. Ez minimum 18 esztendő életkort jelent, felső korhatár azonban nincs, így abban bárki részt vehet, életkortól függetlenül;
- *nem lakóhelyhez kötött tanulmányok*: noha törvényileg nem szabályozott, egyértelmű különbség a közoktatáshoz képest a tanulók mobilitása. A lakóhelyhez való kötöttség leginkább az általános iskolás diákokat jellemzi;
- *tanulók létszáma*: az oktatáspolitikának komoly mozgástere van a felsőoktatásban résztvevők számának alakításában;
- *megtérülés kérdése*: A közoktatás célja – a felsőoktatás megfelelő színvonalú kiszolgálása mellett – a társadalmi kohézió elmélyítése, valamint a közös értékrend és moralitás kialakítása, ami végső soron a nyugodt politikai környezet alapjait fekteti le. Emellett a versenyképes tudás átadásának jelentősége emelhető ki, noha ez sokszor a felsőoktatással együtt válik teljessé. A közgazdasági irodalom szerint a felsőoktatás esetében magasabb az egyéni, mint a közösségi megtérülési ráta, így indokolt a magánfinanszírozás hangsúlyosabb jelenléte. (Gilly, 2012)

Finanszírozási modellek a felsőoktatásban

A finanszírozási modellek vizsgálatánál az elemzés két fő szempontja a hatékonyság és a méltányosság. Hatékonyságon az allokációs, termelési és a dinamikus hatékonyságot értjük. Az igazságosság esetében két meghatározó elv jelenik meg, az első szerint a juttatásokat a teljesítményhez kell igazítani (jobb eredmény, több juttatás). Ez ösztönzi az egyéneket arra, hogy fejlesszék magukat. A második elv szerint, ha az egyén teljesítménye rajta kívül álló okok miatt rosszabb, akkor azt ellensúlyozni kell.

Ha a hallgató fizeti a felmerült költségeket, akkor itt megjelenik a tandíj, illetve a diákhitel lehetősége is. Ha a költségeket az állam fizeti, akkor ezen belül megkülönböztethető, amikor a támogatást közvetlenül az intézménynek (kínálatoldal) juttatja, vagy ezt megoldhatja közvetett (keresletoldali) módon is. Általánosságban elmondható, hogy az országok ennek a két modellnek a keverékét alkalmazzák.

Kínálatoldali finanszírozási modellek közé tartoznak:

- Tárgyalásos intézményfinanszírozás esetén a támogatás nagysága az intézmény és a finanszírozó szerv közötti tárgyalástól függ és ez nincs összefüggésben a tevékenységével. Fontos az intézmény számára, hogy jobb pozícióba kerüljön a tárgyalásokon. A diákok a teljesítményük alapján kerülnek be, és ebben a modellben nincs tandíj.
- A képlet szerinti finanszírozásnál a támogatást általában a tevékenységek inputjához vagy outputjához kapcsolódó, azokat jellemző mutatókhoz kötik. Ez a modell átláthatóbb, de elengedhetetlen a pontos adatszolgáltatás. (Kotán, 2012)
- Inputfinanszírozás: ennél a modellnél igyekeznek meghatározni az intézmények várható kiadásait. Problémája, hogy nem ösztönzi az intézményeket, hogy hatékonyabbak legyenek, így ezek célja, hogy minél több hallgatót vegyenek fel. Ennél a modellnél nincs tandíj.
- Outputfinanszírozás: szintén az intézményi költségeket próbálja megbecsülni, de itt már szerepelnek az outputváltozók is (például a kibocsátott diplomák száma). Ez a típus növeli a termelés hatékonyságát, érdekelté teszi a hallgatókat, hogy minél előbb és minél sikeresebben fejezzék be tanulmányaikat, de itt is nehézséget jelent a teljesítmény meghatározása és számszerűsítése.

Keresletoldali finanszírozási modellek:

- Piaci modell: ebben a modellben nem a kormányzat által jutnak forráshoz az intézmények, hanem a hallgatók befizetéseiből. A tandíj mértékét és a képzési programjaikat az intézmények maguk határozzák meg. Széles autonómiával rendelkeznek, de érdekük, hogy az árakat és a minőséget összehangolják. Negatívuma, hogy a hátrányos helyzetű hallgatók kiszorulhatnak a felsőoktatásból.
- A kvázi piaci modell a hallgatókra helyezi a hangsúly, ők kapnak támogatás, amiből keresletet támasztanak az egyes képzések, iskolák iránt. Ebben az esetben nem csak a hallgatók versengenek az állami támogatás megszerzéséért, hanem az intézmények is a hallgatókért.

Minden modellnek egyaránt vannak pozitív és negatív tulajdonságai is. Egyik alapmodell sem képes egymaga kielégíteni a követelményeket, a gyakorlatban ezért az egyes modellek kombinációja a jellemző.

Mivel a felsőoktatás hozamait kevésbé tekintik helyi jelentőségűnek, mint a közoktatásét, ezért a támogatásokat rendszerint a központi költségvetésből eszközlik, a következő formákban:

- felsőoktatási intézményeknek nyújtott támogatások,
- feltételekhez (pl. tanulmányi előmenetel vagy rászorultság) nem kötött támogatás a hallgatóknak,
- tanulmányi előmenetelhez kötött ösztöndíj,
- rászorultsághoz kötött támogatás vagy ösztöndíj,
- visszafizetendő, de támogatott, alacsony kamatozású vagy kamatmentes kölcsönök,
- utazási, lakhatási vagy étkezési támogatás,
- adókedvezmények a felsőoktatásban résztvevők vagy végzetek számára,
- adókedvezmények a felsőoktatásban résztvevők szülei számára.

A fejlett világban a felsőoktatási hallgatói létszám az 1970-es évektől kezdve rohamos növekedésnek indult. Az igény növekedésének okai között fellelhetjük többek között a fejlettebb technológiát is alkalmazni képes munkaerő iránti keresletet; az idősebb generáció ismételt megjelenését a felsőoktatásban az

„élethosszig tartó tanulás” jegyében; a tanulás fogyasztási jószágként való megjelenését; valamint a felsőoktatásban eltöltött idő növekedését.

Ez a növekedés és a tudományterületek megsokszorozódása együtt járt a finanszírozási igények növekedésével. A jóléti államok válsága azonban a felsőoktatási intézmények gazdálkodási problémáit eredményezte. Megjegyzendő, hogy míg Nyugaton a változást kiváltó okok 30-40 év alatt elnyújtva, a volt szocialista országokban a rendszerváltás után felhalmozódva jelentek meg.

A felsőoktatás finanszírozása és problémái Magyarországon

A felsőoktatásban az állam feladata rövid távon (éves szinten) a költségvetésből az oktatásra szánt források optimális allokálása, közép-, illetve hosszú távon pedig a kiszámítható jogszabályi keret és irányelvek megalkotása. A kormány által a felsőoktatási intézményeknek juttatott források 2013-ig három részből, 1. képzési, 2. tudományos, és 3. fenntartói normatívából tevődtek össze.

A képzési normatíván lényegében a fejkvóta rendszert kell érteni, míg a tudományos normatívánál vették figyelembe az oktatók minőségét, a doktori fokozatokat, saját oktatók által szerzett fokozatokat stb. – azaz az egyetem tudományos kapacitását – így a felsőoktatási intézmény anyagilag is érdekelt volt a minőségi munka folytatásában. A fenntartói normatívát korábbi bázis alapján számolták, ennek célja az épület és az egyéb infrastruktúra működtetésének a biztosítása.

A fejkvóta rendszer

A fejkvótán alapuló finanszírozási rendszerben meghatározzák az intézmény egy tanulója jutó kiadását. A fejkvóta nagysága az iskola és a képzés típusától függ (például, hogy mennyire költségigényes az adott szak).

Ezzel a rendszerrel kapcsolatban több probléma is felmerült. A tanulóban nem alakul ki költségtudatosság, és a felsőoktatási intézmény sem tud azzal szankcionálni, hogy adott esetben visszatartja a pénzt. Ám a legnagyobb gondot az okozza, hogy egyszerűen nem hatékony. Hiszen az intézmények annál több támogatást kapnak az államtól, minél több hallgatójuk van. Ez arra ösztönözheti (és ösztönözte is) az egyetemeket és főiskolákat, hogy olyan hallgatókat is felvegyenek, akiknek nem megfelelő a felkészültsége. Ez számos negatív hatással járhat, egyrészt ezek a diákok nem biztos, hogy be tudják fejezni az iskolát, vagy másik esetben csökkentik a színvonalat, ami végül az adott intézmény diplomájának az értékcsökkenéséhez vezet.

A fejkvótarendszer további hátránya, hogy fenntartja a már eleve is torz képzési szerkezetet. Mivel a felsőfokú intézmények érdeke, hogy minél több hallgatójuk legyen, így minél több képzést és szakot indítanak. Ezek a képzések nem illeszkednek a munkaerő-piaci kereslethez. Ennek pedig az a következménye, hogy tömegével végeznek olyan diákok, akik nem tudnak elhelyezkedni, vagy ami gyakoribb, hogy nem a saját végzettségüknek megfelelő területen. Így a felsőoktatás területén jelentős közpénzekből olyan intézményeket is fenntartanak, amelyek nem a gazdaság érdekeit szolgálják: olyan diplomához juttatják a hallgatókat, mely nem segíti őket az elhelyezkedésben.

A fejkvótarendszer negatív hatásai mellett súlyos gondot okozott a rendelkezésre álló források csökkenése. Míg a kétezres évek elején a GDP valamivel több mint 5, sőt 2003-ban 5,7 százalékát fordította Magyarország az oktatás finanszírozására, 2007-től 5 százalék alá esett az összeg. Sőt 2010-ben már csak 4,7, 2011-ben 4,3 százalékon szerénykedett a mutató. Az 5 százalékkal még az uniós középmezőnyben volt hazánk, a 4,3 százalékkal azonban már az utolsó öt közé csúszott.

A rendszer szétfeszülésére utal, hogy az állami finanszírozás szűkülésének éveiben is tovább növekedett az egyetemekre, főiskolákra felvett tanulók száma. 2000–2008 között évi 52-53 ezer diák nyert bebocsáttatást az intézmények nappali tagozatára. 2009-ben ez hirtelen 61 ezerre ugrott, majd a Fidesz-kormány éveiben meghaladta a 66 ezret is. Hogy valami még sincs rendben, bizonyítja, hogy a diplomát szerzők körében viszont megjelent a visszaesés, nőtt a tanulmányait befejezni nem képes diákok száma.

Felsőoktatási expanzió

A hallgatói létszám jelentős bővülését mutatja, hogy míg az 1990/1991-es tanévben 108 ezer hallgató volt a felsőoktatásban, addig 2006/2007-es tanévben 416 ezer fő volt. E tanulói létszámemelkedés azt jelenti, hogy az egyetemi-főiskolai diplomát szerzettek aránya a megfelelő korosztály arányában 2005-ben 35% volt, amely megegyezett az OECD-országok átlagos értékével.

1990-ben még csak 24 ezren szereztek diplomát, ami nagyjából megfelelt a végzettek hetvenes évek óta változatlan mennyiségének. A szám 1997-re már 36 ezerre ugrott, nem is beszélve a kétezres évek ötvenezer körüli friss diplomásáról. 2010-ben már négyszer annyian jártak felsőfokú oktatási intézményekbe, mint a rendszerváltozás idején, ami természetesen a diplomák leértékelődését is maga után vonta. Ma már egyre több olyan munkahelyet kötnek felsőfokú végzettséghez, amihez korábban az érettségi is elég volt. Az elitképzés egyre inkább a diploma utáni tanulmányokra tevődött át. Ugyanahhoz a társadalmi presztízshöz egyre több iskolában töltött év kell – ennek finanszírozására azonban már képtelennek látszik az állam.

Bár a tömegesedés az oktatás minőségének nyilvánvalóan nem használ, összességében társadalmilag mégis hasznos. Nemzetközi felmérések szerint szoros összefüggés van egy ország gazdasági fejlettsége és az oktatásra fordított kiadások között. Ennek megfelelően hazánk is aláírta az Európa 2020 nevű oktatási stratégiát, amely a felsőfokú végzettségűek arányának további növelését írta elő az évtized végére. Eszerint a 30–34 év közötti lakosság legalább 30 százalékának kell diplomával rendelkeznie az adott határidőre. Hazánkban az adott korosztályban jelenleg 28 százalék ez az arány, a 25–64 éves társadalomnak pedig 19 százaléka rendelkezik diplomával (1997-ben még csak 12 százalék volt). A nyugat-európai országokban ugyanakkor már most 27 százalék a 25–64 évesek közötti diplomások aránya.

Változások a felsőoktatás finanszírozásában

2013-ig a felsőoktatási intézményeknek juttatott állami támogatásokat három változó: a (1) képzési normatíva (fejkvóta), a (2) tudományos normatíva (az intézmény tudományos kapacitása alapján) és a (3) fenntartói normatíva (épületek, infrastruktúra működtetése stb.) határozta meg.

2014-től az állami támogatás 70 százalékát a hallgatók száma, 30 százalékát pedig a tudományos teljesítmény alapján kapják az intézmények. Ez azt jelenti, hogy ahova sokan jelentkeznek, azok több pénzt kapnak, ahova kevesen, azokra átalakulás vagy megszűnés vár. Kritikusok szerint ez tovább mélyíti a regionális feszültségeket, mivel az elmaradottabb térségekben működő főiskolákat felsőfokú szakképesítést nyújtó közösségi oktatási intézményekké fokozzák le.

Nem lesznek keretszámok, az állam által finanszírozott férőhelyek azonban megmaradnak. Félő, hogy továbbra sem garantált az egyenlő hozzáférés, a legszegényebbek kimaradnak a felsőoktatásból, a legjobban teljesítő hallgatók pedig külföldre mennek.

2015-től minden intézmény élén egy kancellár áll, ő dönt a gazdasági és pénzügyi kérdésekben. Csorbul az intézmények autonómiája, ugyanis a kancellárt a mindenkori miniszterelnök nevezi ki.

Államilag finanszírozott helyek csökkenése és átstrukturálása

2012-ben korszakhatárt jelentő döntést hozott a kormány: a nagyjából mindenki számára elérhető, ingyenes, tömeges felsőoktatást új rendszer váltotta fel, melyben kevesebb diák több pénzért és szigorúbb feltételek mellett tanulhat tovább.

Az államilag támogatott férőhelyek száma a 2011-es 53 ezerről, 2012-ben 34 ezerre csökkent, emellett további 15 500 hallgató részösztöndíjasként kezdhette meg tanulmányait, vagyis állami ösztöndíj

fedezi a képzési költségeinek felét. Az új felsőoktatási törvény értelmében a többi diáknak a képzési költségeknek megfelelő tandíjat kell fizetnie. Az önköltség az alapképzéseken évi 230 és 600 ezer, mesterképzésen 450 és 800 ezer forint között mozog (kivételt jelent a sokkal drágább orvosi, fogorvosi, gyógyszerész- és művészeti oktatás).

A keretszámok visszanyesése mellett drasztikus változást jelent azok szakterületek közötti elosztása is. A jogi és a gazdaságtudományi képzéseken az államilag támogatott helyek száma jelképes mennyiségre csökkent (2012-ben 100, illetve 250 fő), de megkurtították a bölcsész- és társadalomtudományi képzések támogatott férőhelyeinek számát is. Jogásznak, pénzügyesnek szinte kizárólag tandíjas formában tanulhatnak tovább a fiatalok.

A hivatalos indoklást szerint az általános takarékoskodás a felsőoktatást is érinti: a 2012-es költségvetés, a 2011-eshez képest 18 százalékkal, 37 milliárd forinttal csökkentette a terület költségvetési támogatását. Ezen túlmenően a kormány indoklása szerint a keretszámok meghatározásánál a nemzetgazdasági és a munkaerőpiaci szempontokat vették figyelembe, így a kormány a műszaki és a természettudományos oktatást preferálta a gazdaságilag kevésbé hasznos területekkel szemben. Emellett megvonta a támogatást a jogi és a közgazdasági területtől, mivel ezek a leginkább megtérülő életpályák közé tartoznak, ami azt jelenti, hogy a volt diákok az egyetem elvégzése után hamar, jó keresettel tudnak elhelyezkedni. A hasonlóan magas jövedelmet ígérő informatikusképzést mégsem minősítették fizetőssé. A jogi képzéseket sújtó döntést némiképp enyhíti a Nemzeti Közszerződési Egyetem létrehozása, ahol közigazgatási oktatásra 450 államilag támogatott férőhelyet alakítottak ki. A kormány vállalta, hogy a későbbiekben a közigazgatásban elhelyezkedő jogászoknak az állam visszatéríti a képzési költségeiket.

A kormány szerint a radikális változás azért vált szükségessé, mert az ország versenyképessége szempontjából fontos műszaki és reálgazdasági diplomát a felsőoktatási hallgatók igen kis százaléka szerzett a megelőző két évtizedben.

A kormány hangsúlyozta, hogy a nemzetközi tapasztalatok szerint azok az országok járnak élen a gazdasági fejlődésben, ahol a felsőoktatásban kiemelt szerepet kapott a műszaki, a természettudományi és az informatikai képzés. Ehhez képest Magyarországon az elmúlt két évtizedben fele olyan szintre csökkent a műszaki vagy reál tudományos diplomások aránya, mint Németországban, Ausztriában vagy akár Csehországban vagy Romániában. S feleakkora szintre, mint amennyi hazánkban a rendszerváltozás időszakában volt. Míg például Németországban a végzősök 12 százaléka mérnök és 8 százaléka matematikus vagy informatikus, nálunk csupán 7, illetve 5 százalék ugyanez az arány. Ellenben jogi vagy közgazdasági diplomával rendelkezik a végzősök 46 százalékát tették ki, szemben a németországi 31 százalékkal.

Joggal vetődik fel azonban a kérdés: nem zárul-e be a felemelkedés lehetősége a két legjobb keresetet ígérő pálya oktatásának tandíjhoz kötésével? A megélhetés és a tanulás költségei, valamint a hozott családi hátrányokat-előnyöket rendkívüli mértékben felerősítő közoktatás a legszegényebbeket eddig is jórészt távol tartotta a felsőoktatástól. A mostani döntés azonban a szorongatott alsó középosztály előtt is bezárhatja a kapukat.

A változások célja kettős: egyrészt fontos, hogy minőségi legyen a képzés, másrészt, aki bekerül, az el is végezze az egyetemet, főiskolát. Az összetett feladatot a kormány a diákhitel kiterjesztésével kívánja megoldani. Az egy évtizede bevezetett, jelenleg 8 százalékon kamatozó, gyakorlatilag bármire felhasználható diákhitel mellett a kabinet bevezette a Diákhitel 2-t. Ennek kamata mindössze 2 százalék, ám azt csupán az oktatással kapcsolatos kiadásokra (vagyis többek között tandíjra) lehet fordítani. Ezt a diákhitelt az egyetemeknek utalják át, és komoly állami kamatgarancia van rajta. Emellett mindenki számára megmarad az eddigi, szabadon elkölthető diákhitel is. Az egyetemre készülőket mindenestre azzal számolhatnak, hogy – a szerencsés ösztöndíjasok kivételével 2-4 millió forintos hitellel kell majd nekivágniuk a felnőtt létnek.

A heves ellenreakciók miatt a keretszámok további szűkítésére nem került sor, sőt mindenki jogosult az állami képzésre, aki eléri az előírt ponthatárt, és utána Magyarországon az előírt időre munkát vállal (ez utóbbi kitétel röghözkötésként terjedt el a köznyelvben). A kormány tehát az ingyenes oktatásra jogosító felvételi ponthatárok meghúzásával próbálja áthidalni a tömegesedés és a finanszírozási lehetőségek közötti ellentmondást. Mivel az utóbbi években egyre több diplomás munkavállaló döntött úgy, hogy a megszerzett tudását külföldön kamatoztatja. Így az adófizetők pénzével is támogatott tanulmányok során felmerült állami kiadásokkal szemben a későbbiekben nem állnak itthoni bevételek. Ezért a kormány úgy döntött, hogy szerződést köt az állam által finanszírozott hallgatókkal.

Hallgatói szerződés szerint a finanszírozottként eltöltött időszak dupláját Magyarországon kell tölteni munkavállalóként, ha a korábbi támogatott külföldre megy, a támogatást visszaadja az államnak (adófizetőknek). A lépés lényegében azt az ellentmondást hivatott orvosolni, hogy míg az Európai Unióban a munkaerő szabadon áramlik, addig a képzés finanszírozása nemzetállami szinten történik. Vagyis a célja tulajdonképpen az, hogy megfékezze a pár éve elkezdődött tendenciát, miszerint a végzett diákok jelentős hányada a diploma megszerzése után külföldön vállal munkát, számos problémát okozva ezzel.

A tandíj

A tandíj régóta kényes kérdése a magyar felsőoktatásnak. Emlékezetes: 1995-ben a „Bokros-csomag” részeként egyszer már bevezették Magyarországon a (havi kétezer forintos) tandíjat, az első Orbán-kormány azonban eltörölte a kötelezettséget. A téma a 2006-os „Gyurcsány-csomag” részeként merült fel újra. Míg a választások előtt az MSZP cáfolta, hogy a tandíj ismételt bevezetésére készülne, utána a miniszterelnök „a rászoruló diákok szociális támogatásának növelésével” magyarázta az évi 105 ezer forintban meghatározott „fejlesztési részhozzájárulást” (FER).

Am a 2008 tavaszán a FIDESZ által kezdeményezett szociális népszavazás egyik pontja éppen az volt, hogy „a felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatóknak ne kelljen képzési hozzájárulást fizetniük”. A válaszolók 82 százaléka akkor a kötelezettség ellen voksolt, a Gyurcsány-kormány pedig néhány napon belül eltörölte a tandíjat, egy hónappal később fel is bomlott az MSZP–SZDSZ-kormánykoalíció.

A valósághoz ugyanakkor hozzátartozik, hogy a kétezres évektől az államilag finanszírozott helyekkel egyenlő számú diák tanul úgynevezett költségtérítéssel rendszerben, vagyis tandíjat fizet. Tandíj tehát korábban is volt, a kérdés csupán az, hogy mennyit finanszíroz az állam. Joghallgatót például 2012-ben 100-at, 2013-ban pedig a minimum 465 pontot elérőket.

A kötelező tandíj egyébként Európa legtöbb országában elfogadott dolognak számít. Az EU 27 tagországa közül csupán Dánia, Csehország, Lengyelország, Görögország, Málta és Luxemburg nem szed semmilyen hozzájárulást a felsőfokú oktatás után. Svédországban, Finnországban és Cipruson ‘hallgatói szervezetek’ számára kötelesek hozzájárulást fizetni a diákok. Németországban a tartományok maguk határozzák meg, hogy szednek-e tandíjat – bár az utóbbi időben egyre többen a tandíjmentesség felé fordulnak.

Korábban láttuk, hogy a felsőoktatás alapvető sajátosságai szinte minden ponton eltérnek a közoktatásétól. A felsőoktatásban a) nincsenek életkor szerint szigorúan meghatározott korosztályok; b) az egyetemi pályafutás szinte bármikor elkezdhető; c) a felsőoktatásban nem kötelező részt venni (sőt egyetlen korosztály többségének a részvétele sem kívánatos); d) lehet egyszerre több főiskolát, egyetemet látogatni; e) a belépettek számára nincs kötelező kilépési időpont. E sajátosságok folytán nagymértékű túlkereslet alakulhat ki a felsőfokú oktatás iránt, ami pazarláshoz vezethet: felsőfokú intézményekből több kell, nagyobb infrastruktúra, több oktató. Másrészt, a végzett diákok nagy része nem tud elhelyezkedni abban a szakmában, amire kiképezték. Erre a fejkvóta alapú finanszírozás is ráerősített, hiszen a felsőoktatási intézményeket a hallgatói létszám növelésében teszi érdekeltté, maga hozva létre túlkeresletet.

TANDÍJ: érvek pro és kontra

PRO	KONTRA
A diploma, jelentős egyéni hasznot képvisel, akkor miért a köz finanszírozza?	A támogatást az egyén az adókon keresztül visszafizeti az életpályája során, és egyéb pozitív externáliák is kapcsolódnak hozzá (versenyképesség).
A jobb módúak részaránya korábban is jelentős	Rontja az esélyegyenlőséget (represszív),

volt a felsőoktatásban, így az 'ingyenesség' előnyeit jórészt nem a rászorulóknak élvezik.	mivel az alacsonyabb jövedelmű rétegek kiszorultak a felsőoktatásból.
A tandíj mellett működtetett rászorultsági alapú támogatás megoldja a hozzáférési problémákat.	Nem oldja meg, mert nagyon nehéz (és költséges) kiszűrni, hogy ténylegesen ki a rászorult.
Hozzáférési problémája 18 éves kor előtt dől el. Az igazságtalanságot valójában a közoktatás elégtelen, és egyenlőtlen volta okozza.	...amit a felsőoktatás tovább él.
A tandíj léte jobb teljesítményre motiválja a hallgatókat.	Ez akkor lenne igaz, ha dinamikusan valósulna meg az átjárás a támogatott és a költségtérítéssel pozíció között.
A tandíj fizetésével megrendelő pozícióba kerülnek a hallgatók.	Csak megrendelői öntudatról lehet szó, mert az egyetemek túlélése jórészt nem a hallgatói elégedettségen múlik.
Azonos esélyű hozzáférést szolgálja a diákhitel (malacpersely-funkció) – mely jövedelem-átcsoportosítást jelent az életszakaszok között (jövedelemarányos törlesztéssel)	Regresszív, mert az anyagi helyzet függvényében szorulnak ki a fiatalok, illetve nagyobb terhet jelent az alacsonyabb jövedelműek számára.

A fő kérdés tehát az, hogy a túlkeresletnek hogyan lehetne gátat szabni? Keretszámok, ponthatárok meghúzásával, ám ezek meghatározása sokszor önkényes, amit jól mutatnak a támogatott helyek körül kirobbant viták az elmúlt években. A támogatott helyek meghatározásánál, a ponthatárok meghúzásánál a főbb szempontok, a munkaerő keresletének alakulása, a pozitív externáliák, illetve az egyéni megtérülési ráták voltak.

Sajnálatosan hazai oktatási rendszerünk rendkívül szelektív. Ez a szelekció minden oktatási szinten jelentkezik. Még az egyetemeken és a főiskolákon, illetve tagozataik között is magas a társadalmi szelekció. Ez óriási problémát jelent, hiszen ez a rendszer nem képes a kompenzálásra, így akik hátrányos helyzetben vannak, azok lemorzsolódnak. Problémát okoz az is, hogy a gimnáziumok, szakközépiskolák (sőt az általános iskolák) szintje is jelentős eltéréseket mutat, így már itt jelentkezik a szelekció. A közoktatás rendszerében lezajlott változásoknak éppen az a legfőbb kinyilvánított célja, hogy egy szintre hozza az általános iskolákat és középiskolákat, hiszen aki rosszabb gimnáziumban tanul, annak később kevesebb esélye van jobb egyetemre bekerülni.